

פרשת ויקרא

הרב יונתן גרוסמן

קרבן המנחה

אם מן הבקר הוא מקריב...

אם מן הצאן קרבנו לזבח שלמים לה'... (ויקרא ג', א-ז)

כך, אם כן, מפורטות בפנינו שתי האפשרויות העומדות בפני האדם המבקש להקריב קרבן מן הבהמה: "אם עולה קרבנו"; "ואם זבח שלמים קרבנו".

אולם למרבה ההפתעה, בין שני קרבנות הבהמה מביא הכתוב את קרבן המנחה (בפרק ב'). קרבן זה אינו יכול להוות פרט נוסף של הכותרת הכללית שפתחה את פרשת הקרבנות, מפני שהכותרת דנה בקרבן מן הבהמה ואילו קרבן המנחה הוא מן הצומח!

עובדה זו בולטת במיוחד, כיוון שקרבן המנחה פותח בכותרת ("כל") חדשה:

"ונפש כי תקריב קרבן מנחה לה' - סלת יהיה קרבנו".

(ב', א)

כותרת זו ניצבת, ללא ספק, כמקבילה לכותרת הקודמת, אשר פתחה את הלכות קרבנות הבהמה:

"אדם כי יקריב מכס קרבן לה' - מן הבהמה, מן הבקר

ומן הצאן תקריבו את קרבנכם".

מדוע, אם כן, פתח הכתוב דיון חדש בקרבן מן הצומח לפני שסיים את דיונו בקרבנות הבהמה, ורק אחר כך שב לדון בקרבן נוסף מן הבהמה - קרבן זבח השלמים?

זוהי שאלתו התשיעית של האברבנאל בפרשתנו:

"למה זה זכרה התורה דיני המנחה ומיניה קודם השלמים, כי בהיות השלמים מן הבקר ומן הצאן - היה ראוי שיהיו בצוואה קודמים למנחה!".

אופייה של המנחה

ברצוני ללכת בדרכו של רד"צ הופמן בסוגייה זו. כבר המלבי"ם מעיר, שכנראה המנחה מוזכרת בסמוך לעולה בשל זיקה פנימית הקיימת בין שתיהן. לשון אחרת - המנחה היא מעין מאמר מוסגר המובא אגב העולה. רד"צ הופמן מראה כי במהותה גם המנחה, כעולה, ניתנת כולה לה', אלא שה' מחליט לתת ממנה למשרתיו הכהנים. כך עולה מדינה של מנחה מיוחדת, שהכהנים מנועים מאכילתה - מנחת החינוך של כהן:

"חק עולם לה' כליל תקטור: וכל מנחת כהן - כליל תהיה

לא תאכל".

אם, משום מה, הכהנים אינם אוכלים את חלקם בקרבן המנחה - אזי המנחה היא עולה כליל לה', בדיוק כמו קרבן העולה.

בפרשת ויקרא מתאר הכתוב שלושה סוגים של קרבנות נדבה, כלומר - קרבנות שאותם מחליט האדם להביא למשכן מתוך מוטיבציה אישית. אחרי קרבנות הנדבה, הכתוב מתאר את קרבנות החובה - חטאת ואשם, שאותם חייבים להביא במקרים מסויימים. שלושת סוגי קרבנות הנדבה הם קרבן עולה (שדינו מפורטים בפרק א'), קרבן מנחה (פרק ב') וקרבן זבח שלמים (פרק ג'). בעוד קרבנות העולה והשלמים באים מן הבהמה, קרבן המנחה בא מן הצומח - "סלת יהיה קרבנו" (ב', א).

ברצוני לדון בשיעור זה באחת הבעיות המרכזיות הנוגעות לציווי על קרבן המנחה. לשם הבנת בעיה זו, נקדים הקדמה כללית על סגנון פרשיות החוקים שבתורה.

"כי" ו"אם"

סגנון הכתוב, בבואו ללמד דין כללי שאחריו מופיעים פרטים שונים של אותו דין, הוא: "כי... אם...". הדין הכללי פותח במילה "כי", ופרטיו פותחים במילה "אם". דוגמא מובהקת לסגנון זה מובאת בראשית פרשת משפטים:

"כי תקנה עבד עברי - שש שנים יעבד ובשבעת יצא

לחפשי חנם:

אם בגפו יבא - בגפו יצא;

אם בעל אשה הוא - ויצאה אשתו עמו:

אם אדניו יתן לו אשה וילדה לו בנים או בנות - האשה

וילדיה תהיה לאדניה והוא יצא בגפו:

ואם אמר יאמר העבד...". (שמות כ"א, ב-ז)

תופעה זו קיימת גם בפרשת ויקרא. גם בפרשתנו, הכתוב מביא כותרת כללית בלשון "כי" ופירוטה בא בלשון "אם". כך פותחת פרשת הקרבנות:

"...אדם כי יקריב מכס קרבן לה' - מן הבהמה, מן הבקר

ומן הצאן תקריבו את קרבנכם:

אם עלה קרבנו מן הבקר...

ואם מן הצאן קרבנו, מן הכשבים או מן העזים לעלה...

ואם מן העוף עלה קרבנו לה'...". (א', ב-ד)

הכותרת הכללית דנה באדם הרוצה להקריב קרבן מן הבהמה, ואז מתחיל הכתוב לפרט את האפשרויות הפרוטות בפני אדם זה: האפשרות הראשונה היא קרבן העולה, אשר גם בתוכה ישנו פירוט משני - בקר, צאן ועוף.

כעת מצפה הקורא לפגוש באפשרות נוספת של הקרבת קרבן בהמה, שהרי תחילת הפרשה - "אדם כי יקריב מכס קרבן לה' מן הבהמה" - מלמדת שיש יותר מאפשרות אחת (קרבן העולה) להקריב קרבן מן הבהמה. ואמנם, המשך הפירוט של אפשרויות ההקרבה מן הבהמה מופיע בתחילת פרק ג':

"ואם זבח שלמים קרבנו -

בין העולה לבין המנחה

אמנם, נראה שישנו הבדל מרכזי בין העולה לבין המנחה (בניגוד להצעתו של אברבנאל, שביקש לזהות אותם לגמרי). רמז להבדל זה ניתן למצוא בהבדל שבין הכותרות לשני הקרבנות: קרבן העולה פותח במילים "אדם כי יקריב", ואילו בראשית פרשת קרבן המנחה אנו קוראים: "ונפש כי תקריב". כבר חז"ל עמדו על פער זה באומרים:

"מפני מה נשתנית מנחה שנאמר בה 'נפש' אמר הקב"ה: מי דרכו להביא מנחה - עני, מעלה אני עליו כאילו הקריב נפשו לפני". (מנחות ק"ד ע"ב; וכן רש"י ב', א)

ייתכן ששינוי הכותרת מבקש לרמז על הבדל נוסף. בהקשר עולם הקרבנות, למינוח "נפש" יש אסוציאציה מובהקת: "כי נפש הבשר בדם הוא, ואני נתתיו לכם על המזבח לכפר על נפשתיכם, כי הדם הוא בנפש יכפר" (ויקרא י"ז, יא). "נפש" היא מילה המבטאת את החיים עצמם, הבאים לידי ביטוי בדם, ובכלל זאת - בדם הקרבן העולה על גבי המזבח. ממילא, ניתן להציע שכאשר מקריבים על המזבח גם את הדם - לא ניתן לדבר על "נפש" שמקריבה, שכן הנפש עצמה (או לפחות חלק הקרבן המסמל אותה) מוקרבת. במנחה, לעומת זאת, אין דם - כלומר, אין נפש עולה על גבי המזבח - ולכן ניתן לומר שהנפש היא הפועלת ומקריבה.

לשון אחרת: בקרבן הבהמה, המקריב מצהיר שעצם קיומו, עצם חייו - שייכים לקונו, ועל כן הוא מעלה חיים על גבי המזבח. במנחה - האדם אינו מעלה על גבי המזבח את חייו, אלא את מזונו ואת שאר צרכי חייו! האדם מביא למשכן את מזונו, ומוסיף עליו שמן ולבונה, שהם סימן לעשירות ולשביעות רצון². כביכול, הוא מצהיר שכל אלה אינם שייכים לו והוא אינו ראוי להם, ועל כן הוא מביאם לבעליהם האמיתיים - לרבש"ע.

רעיון זה בא לידי ביטוי גם בכמות הסולת הנדרשת לקרבן המנחה - עשירית האיפה. כמות זו מסמלת ככל הנראה את מזונו של האדם במשך יום אחד. כך עולה מפרשת המן, שם נדרשו ישראל לקחת עומר לגולגולת בכל יום (שמות ט"ז, טז), ובסוף הפרשה נאמר: "והעמר - עשירית האיפה הוא" (שמות ט"ז, לו). את הקשר לקרבן המנחה עושה כבר רש"י במקום:

"עשירית האיפה... - והוא שיעור לחלה ולמנחות".

(רש"י, שמות ט"ז, לו)

בקרבן המנחה, נותן האדם את כלכלתו היומית לבעליה האמיתיים - לרבש"ע³.

לסיכום, קרבן המנחה מופיע בסמוך לקרבן העולה בשל הזיקה האדוקה שביניהם, זיקה אשר קשורה להצהרה הדתית המלווה את שני הקרבנות הללו. הצהרה זו נוגעת לתחושתו של האדם שהוא אינו ראוי לטובה האלוקית המורעפת עליו (בניגוד

דין זה בולט על רקע דינו של קרבן אחר, שבו הקרבן אינו מוקטר כולו לה' אפילו כאשר הכוהנים מנועים לאכול את חלקם בבשר. החטאות הפנימיות, האסורות באכילה כי דמם הובא פנימה, אינן מוקטרות כליל אלא שורפים את החלק המיועד בדרך כלל לאכילת הכוהנים מחוץ למחנה (ד', יב; כא).

נמצאנו למדים, שקרבן המנחה במהותו שייך למזבח, גם אם בדרך כלל הכוהנים אוכלים חלק ממנו.

לאור הבנה זו, ניתן להבין דין נוסף המופיע בפרשיית המנחה. דין אכילת הקרבנות על ידי הכוהנים (או בזבח השלמים - על ידי הבעלים) מופיע בכל הקרבנות רק בפרשת צו, כאשר התורה חוזרת על רשימת הקרבנות. בולטת בחריגותה המנחה, שדין אכילת הנותרת ממנה על ידי הכוהנים מופיע כבר בפרשת ויקרא (ב', ג). ייתכן שדווקא לגבי קרבן המנחה צריך הכתוב 'להתנצל' כבר בפרשת ויקרא על העובדה שהכוהנים אוכלים מקרבן שהובא כולו לה':

"והנותרת מן המנחה לאהרן ולבניו קדש קדשים מאשי ה". (ב', ג; ו')

אמנם הכוהנים אוכלים מן המנחה, אך עובדה זו אינה פוגמת באופייה של המנחה כמובאת כולה לגבוה. הכוהנים, כי קא זכו - משולחן גבוה קא זכו, מאשי ה'.

ואמנם, קרבן המנחה מובא פעמים רבות בסמוך לקרבן העולה, ולפעמים זבח השלמים אף מובא כנגדם. כך למשל, בסיפור המזבח שבנו בני ראובן, גד וחצי שבט המנשה מובאים העולה והמנחה כנגד זבח השלמים:

"...ואם להעלות עליו עולה ומנחה, ואם לעשות עליו זבחי שלמים...". (יהושע כ"ב, כג)

בשל זיקה זו שבין העולה לבין המנחה, מצמיד הכתוב את קרבן המנחה לקרבן העולה למרות שהמנחה אינה פירוט של הכותרת הראשונה, העוסקת דווקא בקרבנות מן הבהמה.

רעיון דומה כתב כבר האברבנאל:

"והנה נזכרו המנחות קודם השלמים לשני טעמים: כדי לסדר מדרגות העולות... ויען היתה המנחה מכללם, לכן אחרי שזכר עולת הבקר היותר משובחת, ועולת הצאן שהיא במדרגה אחריה, ועולת העוף שהיא אחריה - זכר המנחה שהיא גם כן עולה ומדרגתה אחרי עולת העוף, כי החי מאיזה מין שיהיה הוא משובח מהצומח. אמנם השלמים לא היו עולה, ולכן נזכרו באחרונה" (אברבנאל)

הקשר המהותי שבין קרבן העולה לבין קרבן המנחה (שבא לידי ביטוי בקשר ההלכתי שביניהם) נעוץ בעמידה הדומה של המקריב אותם לפני ה'. עמידה זו היא עמידה נפשית של הקרבה טוטלית מול רבש"ע; עמידה שבה האדם חש שהוא אינו ראוי לעמוד מול ה'; עמידה של כבוד ויראה¹.

2 השמן הוא סימן לעשירות, כפי שאנו מוצאים בברכת יעקב לאשר: "מאשר שמנה לחמו" (בראשית מ"ט, כ), וכן אצל המרגלים: "השמנה הוא אם רזה" (במדבר י"ג, כ). חלק מהפרשנים (עיין למשל ברש"ר הירש) הסבירו שהלבונה היא סימן לשביעות רצון.

3 ייתכן שקיים קשר עמוק יותר בין ירידת המן, כאשר ה' נתן מזון לאדם, לבין קרבן המנחה, כאשר האדם 'נותן' מזון למזבח. דיון זה זוקק במה נפרדת.

1 בעולה אף ישנם ביטויי כפרה, למרות שהיא קרבן נדבה, כאמור: "ונרצה לו לכפר עליו" (א', ד). כך עולה גם מהעולות שהקריב איוב על בניו: "כי אמר איוב אולי חטאו בני, וברכו א-לוהים בלבבם" (איוב א', ה). וראה בהקשר זה גם את דברי הרמב"ן בפירושו על א', ד.

לשלמים, המבטאים חוויה דתית שונה לחלוטי⁴). החוויה הדתית אשר באה לידי ביטוי בקרבן העולה נוגעת לעצם קיומו של האדם, המרגיש שחיו אינם שייכים לו והוא מקריב "נפש" על גבי המזבח. לעומת זאת - או כהמשך לזאת - החוויה הדתית אשר באה לידי ביטוי בקרבן המנחה נוגעת לצרכי חיו של האדם, למזונו ולרווחתו. אותם מביא האדם למזבח, כמצהיר שהוא איננו ראוי להם, ושבעליהם האמיתי הוא הקב"ה.

* כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון, תשס"ד *
* עורך: יצחק ברט *

* בית המדרש הירטואלי שלידי ישיבת הר עציון *
* האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> *
* האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
* משרדי בית המדרש הירטואלי: 02-9931456 שלוחה 5 *
* דואל: office@etzion.org.il *

4 השלמים מבטאים חוויה של שמחה ורעות. הרחבנו על כך בשיעורנו לפרשת צו, תשנ"ט.